

İSTİKRAR POLİTİKALARININ TUTARLILIĞI

Doç. Dr. Tuğrul Çubukçu (*)

I - GİRİŞ

Türk ekonomisinin 1980 öncesinde geçirdiği yoğun bunalımlar üzerine 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Ancak bu program aradan geçen altı yıl içinde ilk baştaki şekliyle kalmamış, çeşitli değişiklikler yapılarak sürdürülmüştür. Yapılan değişiklikler başlangıç ilkelerinden bir sapma getirmemiş, aksine, aynı yönde daha geniş çaplı ve etkili önlemlere başvurulmuştur. Dolayısıyla, önceleri klasik bir istikrar programı özelliği taşıyan uygulamalar, zaman içinde çeşitlenerek, yapısal değişme sağlayacak bir hüviyete bürünmüştür. Ne var ki, kendilerinden eleştiri beklenen çevrelerce dahi başlangıçta "kendi içinde tutarlı" olarak nitelenen istikrar politikaları demeti genişletilmiş şekliyle bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Saptanan ekonomik amaçlardan özellikle enflasyonun azaltılması konusunda güçlükler doğmuştur. Enflasyon sorununun devamı yanında işsizliğin artması ve gelir dağılımının bozulması istikrar programının geleceğini tehlikeye düşürmüştür. Vardığımız bu noktada bir durum değerlendirmesi yapmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle önce istikrar programının geçirdiği aşamaları izleyerek ekonomik amaçlarda ortaya çıkan çeşitlenmeleri vurgulayacağız. Daha sonra bu amaçlar arasındaki çatışmaları ele alarak programın nasıl kendi içinde tutarlı olmaktan uzaklaştığını belirlemeye çalışacağız. Yazımızın sonunda ise, ortaya çıkan durum karşısında geleceğe yönelik değerlendirmeler yaparak alternatif sorununa değineceğiz.

II - İSTİKRAR POLİTİKALARINDAKİ GELİŞMELER :

Bilindiği gibi istikrar programının kısa dönemli amaçları şunlardı:

1. Mal darlığını gidermek, kuyrukları yoketmek, piyasadaki ikili fiyatları kaldırmak ve karaborsayı önlemek.
2. Enflasyonu dizginlemek ve sonra yavaşlatmak,
3. Dış ticaret açığını azaltmak ve uygun bir ödemeler dengesini yeniden kurmak.

Bozulan ekonomik dengenin bu şekilde düzeltilmesiyle 1980'de negatif hale gelen büyüme hızının tekrar makul ve tatmin edici bir düzeye yükseltilmesi arzulanıyordu.

(*) Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

IMF ile imzalanan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulanan istikrar politikaları ve sağlanan kredilerle bu amaçları kısa dönem içinde gerçekleştirmek pek zor olmamıştır. Para arzının kısılması, Türk lirasının yüksek oranda devalüe edilmesi, kamu harcamalarının sınırlandırılması, ücretlerin kontrol altına alınması, KİT ürünleri fiyatlarının yükseltilmesi, fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların önemli ölçüde azaltılması şeklindeki önlemler dış kredilerle desteklenince her üç amaca ulaşmada başlangıçta olumlu sonuçlar alınmıştır. Piyasada yokluğu çekilen mal ve karaborsa kalmadığı gibi, enflasyon, ödemeler dengesi ve büyüme hızı cephelerinde de öngörülen olumlu gelişmeler ilk yıllarda sağlanmıştır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)	Büyüme Hızı (%)
1980	107.2	4999.3	- 1.1
1981	36.8	4230.5	4.2
1982	25.2	3096.5	4.6

Ancak Türk ekonomisinin sorunu sadece kısa dönemli bir denge arayışı değildi ve olamazdı. Çünkü ekonomimizin bazı yapısal nitelikli sorunları vardı ve bunlar belli ölçüde çözüme kavuşturulmadıkça uzun dönemli bir istikrarın korunabilmesi açısından bir tehdit unsuru olma özelliğini devam ettirmekteydiler. Denilebilir ki bu sorunlar daha önce de mevcut olduğu halde ekonomi rayından çıkmamıştır. Öyleyse bunlara özel bir önem atfedip düzeltilmeleri için bir çaba göstermek gereklidir? Gerçekten bu tür sorunlarımızın mevcudiyeti 1970'li yılların sonlarındaki ölçüde bir bunalıma yol açmamıştır. Bunu bu sorunların kriz denebilecek boyutlara henüz ulaşmamış olmasına veya, daha yerinde bir anlatımla, bu boyutlarda bir krize varılması sonucunu yaratacak politikalarından sakınılmasına atfetmek gerekir kanaatindeyim. Fakat bu sorunlar bu boyutlarda devam ettiği sürece kalıcı bir istikrar sağlanamayacak, iktisat politikaları ile başvurulan küçük zorlamalar dahi derhal ekonomiyi bunalıma sokabilecekti. Bu nedenle bu sorunların hafifletilmesi yönüne gidilmesi bir zorunluluk haline gelmişti.

Bu sorunların neler olduğuna kısaca değinmek bugünkü istikrar politikalarının çerçevesini ve karakterini anlamak bakımından yararlı olacaktır. Tarım sektörü açısından istikrar politikaları özel önlemler getirmediği için bu konuda ayrıntıya girmek gerekmemektedir. Tarımın tabiat şartlarına bağlılığının, makinalaşma derecesindeki yetersizliğinin, mülkiyet yapısındaki ve işletme büyüklüklerindeki olumsuzlukların hızlı şehirleşme ve malların dağıtım kanallarındaki tıkanıklıklarla birlikte her an için bir istikrarsızlık unsuru olduğu ve hala da olmaya devam ettiği söylenebilir. Sanayi sektöründe ise ithal ikamesi yoluyla belli bir aşamaya varılmış olmasına rağmen üretim, maliyet ve kalite yapısı nedeniyle bu sanayi dünya piyasalarında, birkaç sektör dışında, rekabet edebilir olmak-

tan uzak, teşvik edilmediği takdirde döviz kazandırıcı hale gelemeyecek olan bir sanayi idi. 1980'li yıllara kadar ihracattan sağlanan dövizlerin ancak düşük bir yüzdesi sınai mal ihracından elde edilebilirken ithalatın büyük bir bölümü bu faaliyetin sürdürülmesine yönelik harcamalardan oluşuyordu (Tablo 2). Yani sanayimiz, mevcut politikalarla, döviz kazandırmaktan çok döviz tüketen bir sanayi idi. İhracatın ve dış ticaretin GSMH içindeki payının düşüklüğü Türk ekonomisini adeta bir kapalı ekonomi hüviyetine sokarken ihracatın ithalatı karşılama oranına ve dış ticaret açıklarına bakıldığında (Tablo 3), başkaca bir önlem alınmadığı takdirde, kısa bir süre sonra ekonominin tekrar döviz darboğazı içine düşmesi adeta kaçınılmazdı. Bu ise sanayileşmenin ve iktisadi gelişmenin tekrar akamete uğraması, sağlanmış olan iktisadi ve hatta siyasi istikrarın yeniden bozulması için yeterli bir nedendi.

Tablo 2

Yıllar	1. İhracat (Milyon \$)	2. Sınai Mal İhracatı (Milyon \$)	2/1 (%)	3. İthalat (Milyon \$)	4. Ham Petrol Hariç Sınai Mal İthalatı (Milyon \$)	4/3 (%)
1977	1753.0	586.4	33.5	5796.3	4421.0	76.3
1978	2288.2	621.3	27.2	4599.0	3413.7	74.2
1979	2261.2	785.5	34.7	5069.4	3965.2	78.2
1980	2910.1	1047.4	36.0	7909.4	4762.4	60.2
1981	4702.9	2290.1	48.7	8933.4	5330.4	59.7
1982	5746.0	3429.4	59.7	8842.5	4927.3	55.7
1983	5727.8	3658.2	63.9	9235.0	5655.4	61.2
1984	7133.6	5144.6	72.1	10756.9	6695.1	62.2
1985	3639.9	2766.9	76.0	5018.7	3062.8	61.0

(6 Ay)

Kaynak: TCMB, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Mart 1983, Eylül 1985.

Tablo 3

Yıllar	İhracat	Dış Tic.	İhracat	Dış Tic. Açığı	Dış Tic. Açığı
	GSMH (%)	GSMH (%)	İthalat (%)	(Milyon \$)	Dış Tic. Hacmi (%)
1977	3.8	15.8	30.2	4043.3	53.6
1978	4.3	13.1	49.8	2310.8	33.6
1979	3.4	11.6	44.6	2808.2	38.3
1980	5.0	18.3	36.8	4999.3	46.2
1981	8.1	23.4	52.6	4230.5	31.0
1982	10.7	27.5	65.0	3096.5	21.2
1983	11.3	29.7	62.0	3507.2	23.4
1984	14.2	36.2	66.3	3623.3	20.3
1985 (6 Ay)	—	—	72.5	1378.8	15.9

Kaynak: DİE, Aylık İstatistik Bülteni ve TCMB, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Mart 1983 ve Eylül 1985.

Sanayileşme ve hızla büyüme çabalarının zorunlu kıldığı altyapı hizmetleri açısından da manzara bozuktur. Türkiye'de 1981'de toplam elektrik enerjisi ihtiyacının ancak % 71'i iç üretimle karşılanabiliyordu ⁽¹⁾. Demiryollarının % 54'ü teknik ömrünü doldurmuş, % 70'inde rayların yenilenmesi gerekiyordu. Kilometrekareye düşen karayolları Bulgaristan'da 352 m., Yunanistan'da 270 m., Federal Almanya'da 4170 m. iken Türkiye'de sadece 77 m. idi ⁽²⁾. 1977'de dış ticaretimize konu olan malların % 95'i denizyolu ile taşınırken bunların sadece % 28'i Türk gemileriyle taşınabiliyordu ⁽³⁾.

Öte yandan, ekonominin başka köklü sıkıntıları da vardı. İç tasarruf oranı düşmekteydi: Planlı dönemin başı olan 1963 yılındaki % 12.5 düzeyinden 1973'de % 20.2 düzeyine kadar çıkartılabilmiş olan oran 1979 ve 1980'de % 16.3 düzeyine kadar düşmüştü ⁽⁴⁾. Kaynak kıtlığı ekonomik faaliyetlerin düşük düzeyde seyretmesinde rol oynayan çok önemli bir faktör haline gelmişti. Vergilerin ve konsolide bütçe gelirlerinin artış hızı yavaşlamış, hatta bazan reel gerilemeler göstermiş, bütçe açıkları artarak 1979'da GSMH'nin % 6.2'sine varmıştı. Bankaların kredi imkânları reel olarak ve GSMH'ya oranla daralmıştı (Tablo 4).

(1) DPT, 1982 Programı, s. 274 ve 277.

(2) İsmet Ergün (1981), s. 141-144.

(3) T. Çubukçu (1983 a) s. 17.

(4) DPT, .IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, , 1979-83, s. 162, Tablo ek 9; DPT, 1979, 1980, 1981 Programları.

Ekonominin iç ve dış finansman olanakları böylesine daralmış, altyapı yetersizlikleri önemli boyutlara varmışken devlet, 1979 yılında yürürlüğe koyduğu IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile, yıllık % 8 büyüme öngörebilecek kadar gerçeklerden uzak bir yaklaşım içinde, iktisadi hayata irrasyonel müdahalelerden kendini alıkoyamayan bir kurum haline gelmişti.

Tablo 4

Yıllar	Vergilerdeki Reel Artışlar (%) (x) (xx)	Konsolide Bütçe Gelirlerinde Reel Artışlar (%) (x)	Bütçe Açıkları GSMH (%) (xxx)	Mevduat, Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Reel Kredi Hacmi (Milyar TL)	Mevduat, Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Nominal Kredi Hacmi GSMH (%)
1975	30.8	37.3	1.3	—	—
1976	17.7	17.5	2.0	—	—
1977	6.9	4.6	6.1	65.6	37.0
1978	— 4.4	6.6	4.2	53.5	31.1
1979	0.6	4.2	6.2	47.3	26.4
1980	— 10.6	— 17.0	3.6	37.6	21.6
1981	16.0	12.3	1.8	44.8	23.9
1982	— 12.6	— 15.7	1.2	49.1	24.6
1983	13.8	26.8	3.3	49.7	24.6
1984	— 19.2	— 6.7	5.0	42.1	19.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Aylık Ekonomik Göstergeler; IMF, Financial Statistics Yearbook 1984, s. 583; TCMB, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Mart 1983, Eylül 1985.

(x) 1982 ve sonraki yıllar TCMB, Yıllık Rapor 1984, sayfa 128'den.

(xx) Reel gelişmelerin hesaplanmasında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Toptan Eşya Fiyatları Endeksi kullanılmıştır.

(xxx) Bütçe açıkları ile ilgili veriler IMF standartlarına göre olup 1982 ve sonraki yıllar TCMB, The Republic of Turkey, March 1985, sayfa 12'den alınmıştır.

Bütün bunlar gözönünde bulundurulduğunda istikrar programının kısa dönemli amaçlar ile yetinmesi yeniden 1980 öncesine benzer bir ortama dönülmesine yol açacaktı. Fiyat istikrarının kısa dönemde sağlanmasına karşın katlanılacak işsizlik artışı, düşük düzeydeki büyüme hızı ve gelir dağılımındaki bozulma, çoğu gelişmekte olan ülkelerde şimdiye kadar uygulanan klasik istikrar programlarının sürdürülmesine tepkiler doğurmuş ve enflasyonda belli bir başarı sağlandıktan sonra tekrar eski uygulamalara dönülmesine ve yeniden enflasyonla karşılaşılmasına yol açmıştır. Bu nedenle, daha önceki

bir çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, enflasyon açısından asıl sorun fiyat istikrarının kısa dönemde sağlanması değil, orta ve uzun dönemde bu istikrarın korunmasıdır (5). Bilindiği gibi, yüksek istihdam ve hızlı büyüme ile fiyat istikrarı arasında, Phillips eğrisi anlayışı içinde, kısa dönemde mevcut olan tercih uzun dönemde ortadan kalkabilmektedir. Böylece, istikrar programının getirdiği yüklerden kurtulmak için genişletici politikalara yönelip yeniden zorlamalara başlandığında, enflasyon beklentilerinin yol açtığı akselerasyon süreci çerçevesinde bu defa fiyatlarda tırmanma yanında ayrıca yaygın işsizlik ve düşük büyüme hızı ile karşılaşmakta, yani stagflasyon ortamına girilmektedir. Enflasyonun yeniden canlanması ise yarattığı tüm olumsuzlukları, belki de sorunların boyutlarını genişleterek, yeniden beraberinde getirmektedir. Türkiye de bu devrevi sorunları yaşamış, 1950'den bu yana hemen hemen her on yılda bir ekonomik krize girmiştir ve her defasında katlanılması gereken işsizlik ve enflasyon düzeyi yükselmiştir.

Şu halde, başlangıçta kısa dönemli amaçlar olarak görülen enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları, esas itibarıyla uzun dönemli ve kapsamlı bir yaklaşımı gerektiren ve birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olan sorunlardır. Türkiye'de şimdi uygulanan istikrar programı da statik olmayıp dinamik bir karakter taşıyan ve yapı değişikliğine yönelik bir istikrar programıdır (6).

Yukarıdaki değerlendirmelerimizi bir başka şekilde ifade edersek, enflasyonla mücadelede, çözümün kalıcı olması için, talebin kontrolü yanında enflasyonun arz yönü ile olan kuvvetli ilişkisini görmek ve önlemleri buna göre almak gerekmektedir (7). Arz meselesi gündeme gelince ise iç üretimin gerçekleştirildiği koşullar yanında ithal kapasitesinin büyüklüğü gözönünde bulundurulmalıdır. 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren politikaların önemli bir kısmının kısa dönemli amaçlara sahip bir karakterde olduğunu görüyoruz. Bu tarihte henüz kapsamlı uygulamalara geçilmemiş olmasına rağmen, başlatılan uygulamaların bazılarının da sözünü ettiğimiz iç üretim koşullarına ve ithal kapasitesine yönelik önlemlerin ilk habercileri olduğu gözden kaçmamalıdır. Nitekim, fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların önemli ölçüde kaldırılması, gelecekte piyasa mekanizmasına ağırlık veren, rekabeti geliştirerek ekonomiyi rasyonalize etmeye çalışan uygulamaların başlangıcını oluşturmuştur. İhracata yönelik üretimde bulunmak üzere ithal edilecek hammadde ve ara mallarından gümrük vergisi alınmaması, ihracat kredilerinde vergi, re-

(5) Bkz. Tuğrul Çubukçu (1983)(b).

(6) İstikrar politikalarının yapısal değişmeye yönelik özelliklerini vurgulayan bir eser için Bkz. O. Ulogay (1984). Türk ekonomisinin sorunlarının parasal olduğu kadar yapısal da olduğunu düşünerek IMF'nin uzun bir stand-by anlaşması istediği hakkında Bkz. O. Okyar (1983). Yapı değişikliğini yukarıda belirttiğimiz sorunların çözümünü anlamında almayıp, yeniden yapılaşma (restructuring) çerçevesinde ve bir sanayileşme politikası ağırlıklı olarak değerlendiren ve bu nedenle istikrar politikalarının yapısal değişmeye yönelik olmadığını savunan bir görüş için ise Bkz. Ş. Pamuk (1984). Ayrıca benzer bir değerlendirme için Bkz. S. Demirel (1985).

(7) Enflasyonun arz yönüyle ilişkisi için Bkz. T. Çubukçu (1983) (b).

sim, harç muafiyeti, gerçekleştirilen ihracat karşılığında transfer ve mahsup hakkı tanınması uygulamaları da Ocak 1980'de başlatılmıştır (8). 24 Ocak 1980'de yapılan ve bazılarına göre gereğinden fazla olan % 48.6 oranındaki devalüasyonla yetinilmeyip, günlük kur ayarlamaları sistemine henüz geçilmediği halde, Aralık 1980'e kadar % 27.5 oranında daha devalüasyona gidilmesi de ayrıca dikkate değerdir (9).

24 Ocak kararlarını alan siyasi iktidar kendisinden önceki hükümetler gibi oy kayısından kurtulmuş değildi. Ancak 12 Eylül 1980'deki askeri müdahale ile iş başına gelen hükümet, yoğun anarşi dolayısıyla ülkenin yuvarlandığı uçurumdan onu çekip çıkarmakla geniş halk kesimlerinin desteğini arkasında bulmuş, böylece ekonomik önlemler alanında da bir hareket serbestiyeti kazanmıştır. Bu suretle kemer sıkma politikalarının sevimsiz etkileri karşısında hemen bir geriye dönüş telaşına düşmek şöyle dursun, aksine, daha cesur ve kapsamlı ekonomik önlemlere yönelme olanağı elde edilmiştir. 24 Ocak kararlarının alındığı tarihteki teknik heyetin bu yeni hükümette görev almış olması da bu yaklaşımda önemli bir etken olmuştur.

Gerçi bu tür önlemlerden birisi olan faiz politikasında serbestiyete yönelik daha 1 Temmuz 1980 tarihinde başlatılmıştı. Ancak, hatırlanacağı gibi, 6 aylık vadeli mevduat faizi Temmuz 1980'de sadece % 12'den % 15'e, 1 yıl vadeli mevduatın ise % 20'den % 33'e yükseltilmişti. O tarihte yıllık % 100'leri bulan enflasyon oranı karşısında bu faiz oranlarının henüz reel faiz sağlamadığı görülmektedir. Faiz oranlarının önemli ölçüde yükseltilerek fiyat artışlarının üzerine çıkması gerçekte 1981 yılında gerçekleşmiştir. 6 ay vadeli mevduata ödenen faiz oranı 1981 yılının Ocak ayında % 32'ye, Şubat ayında % 42'ye ve Temmuz ayında % 50'ye çıkarılmıştır (10).

Keza döviz kuru politikasındaki dramatik değişme de 1981 yılında başlatılabilmiş, 1 Mayıs 1981 tarihinde günlük kur ayarlamaları sistemine geçilmiştir. İthalatı kontrol altına alıp ihracatı artırmada ve böylece dış ticaret açığının azaltmada kullanılacak politikaların başlıcalarından birisi olarak görülen döviz kuru politikasındaki bu değişme başka açılardan da anlamlı olmuştur. Dış ticaretimizin önemli bir kısmını gerçekleştirdiğimiz gelişmiş batı ülkelerindeki gelişmelere paralel olarak sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmesi, dünya ekonomisiyle bütünleştirilmeye çalışılan Türk ekonomisinin parasının konvertibilite özelliğine sahip kılınması için bir başlangıç oluşturması ve ekonomideki diğer fiyatlar gibi dövizin fiyatının da mümkün mertebe arz talep koşulları içinde belirlenmesi zihniyetine yaklaşılması bu politikayı anlamlı kılan başlıca hususlardır.

(8) Resmi Gazete, 25 Ocak 1980.

(9) 25 Ocak 1980'de 1 \$ = 47.10 TL iken 1 \$ = 70.00 TL'ye, 4 Ağustos 1980'de 1 \$ = 80.00 TL ve 10 Aralık 1980'de 1 \$ = 89.25 TL'ye çıkarılmıştır.

(10) T.C. Merkez Bankası, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Haziran 1985, s. 8.

Bu politikalar kadar ve belkide daha önemli bir uygulama olarak 1980 yılında başlayıp 1983 sonu-1984 başında Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatında ve Dış Ticaret Rejiminde yapılan değişikliklere kadar süren gelişmeleri kaydetmek gerekir (11). Daha Ocak 1980'de ihracatı teşvik amacıyla alınan bazı kararlardan yukarıda söz etmiştik. Fakat, ihracatı teşvik ve dış ticaret rejiminde liberalleşme eğilimi giderek hızlanmış, Ocak 1981'de ihracata ve ihracata yönelik yatırımlara ek teşvikler verilmiş, Kotaya Tabi Mallar Listesi kaldırılmış, ithalatı daha az sınırlayıcı 1 no.lu Liberasyon Listesi genişletilmiştir. Mayıs 1981'de ihracatta vergi iadeleri kategorik olarak tüm mallarda 5 puan artırılmış, ihracat formaliteleri azaltılmış, vergi iadesinden yararlanma imkânları genişletilmiştir. 1982 dış ticaret rejimi ile ihracatta lisans zorunluluğu olan mal adedi 25'den sadece 2'ye indirilmiş, 1 no.lu Liberasyon Listesi oluşturularak ithalatın liberalleştirilmesi eğilimi sürdürülmüştür. 1983'de yabancı ülkelerle mal karşılığı yapılan ticarete son verilip bütün ithalat işlemlerinin konvertibl dövizlerle yapılması esası getirilmiştir. Nihayet, Aralık 1983 ve Ocak 1984'de yapılan düzenlemelerle ithalat listeleri ayrı başlıklarla yeniden oluşturulmuş, gümrük ve istihlal vergileri değiştirilmiş, döviz tutma ve kullanma konusunda geniş marjlar tanınmış, ihracatçı sermaye şirketleri uygulamasına geçilerek ihracatta vergi iadelerinin kademeli olarak azaltılması öngörülmüştür.

1980 yılından günümüze kadar iktisat politikaları açısından bakıldığında ne kadar aynı doğrultuda, birbirini takip eden bir politikalar demeti ile karşı karşıya olduğumuz kolayca görülmektedir. İlginçtir ki, gelişmekte olan ülkelerde örneğine ender rastlanabilecek bir şekilde, bu politikalar 1980 başından itibaren iş başına gelen 3 değişik hükümet döneminde, yönünden sapmadan ve tedrici bir gelişme süreci içinde devam ettirilmiştir. Bu suretle bazı ekonomik sorunları oldukça hafifletmek mümkün olabilmiş, fakat bazı diğer alanlarda giderek yoğunlaşan sıkıntılarla karşılaşılmaya başlanmıştır. Yukarıdaki tablolar incelendiğinde görüleceği gibi, 1980 öncesinde bozuk olan genel ekonomik göstergelerden bazılarında belirgin iyileşmeler sağlanmıştır. Ancak enflasyonun devam etmesi karşısında bir "trade-off" düşüncesi hemen akla gelmektedir. Daha önce yüksek istihdam düzeyinin ve büyüme hızının sürdürülmesi için enflasyona katlanmak gerekirken bu defada ödemeler dengesini kurmak ve ekonomiyi rasyonalize etmek için enflasyonu yaşamak gerektiği söylenebilir (12). Bu ise istikrar programının amaçları arasında uzun dönemde mevcut olacağı düşünülen uyumun kısa dönemde bulunmadığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, uzun dönemde birbirlerini destekleyecekleri düşünülen amaçlar kısa dönemde birbirleriyle çatışmışlardır. Kanaatimce bu çatışan amaçlar arasında birinci öncelik, iktidarların her türlü aksi iddialarına rağmen ve özellikle 1981

---

(11) Bu gelişmeleri anlatan bir çalışma için Bkz. F. Şenses (1983).

(12) 30 Kasım 1985'deki İcraatın İçinden programında Başbakan Özal bunu açıkça vurgulayarak "her nimetin bir bedeli vardır; ekonomimizin geleceği için nispi bir hayat pahalılığı yaşanmaktadır" demiştir.

sonrasında, enflasyonu önlemeğe değil, ihracatı artırmaya ve diğer alanlardaki dengesizlik ve bozuklukları gidermeye verilmiştir (13). Fakat, başlangıçtaki çok ivedi amaçları veya uzun dönemdeki geniş perspektifli bakış açısı çerçevesinde bu istikrar programı "kendi içinde tutarlı" olarak değerlendirilmiş olsa dahi, kısa dönemde enflasyonu ikinci plana ittiği sürece tutarlılığını yitirmekte ve, bozulan gelir dağılımı ve artan işsizlik de eklenince, sürdürülme şansını giderek kaybetmektedir. Bu durumda istikrar politikalarının uzun dönemde tutarlı olduğundan söz etmenin de anlamı kalmayacaktır.

Şu halde yazımızın bu aşamasında konumuz uygulanan istikrar politikalarının kısa dönemde enflasyonu azaltma amacına nasıl ters düştüğü noktasında düğümlenmektedir. Bu konunun çeşitli yönleri üzerinde birçok yazarlarca daha önceleri epeyce duruldu ise de biz de burada sistemli, kapsamlı ve dengeli bir inceleme yapmakta yarar görüyoruz. Konuya para politikasından başlamak sanıyoruz yerinde olacaktır.

III – EKONOMİK AMAÇLAR ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR

Bilindiği gibi, enflasyon çok yönlü bir olaydır. Fakat enflasyonla mücadelenin temelinde para arzının kontrolü yatmaktadır. İster maliyet unsurlarına, yapısal bozukluklara ve arz tıkanıklıklarına, isterse dışardan gelen etkilere dayalı olarak enflasyon olayı açıklanmaya çalışılsın, aşırı parasal genişleme olmadıkça enflasyon ortaya çıkmaz. Bu nedenle enflasyonla mücadele edilirken para arzının kontrol altına alınması bir ön koşuldur. Ancak sadece para arzını kısıp talebi kontrol etmeye çalışan istikrar politikaları gelişmiş ülkelerde dahi geçerliliğini yitirmiştir. Zira, sözkonusu enflasyon baskısı yaratan unsurlar zamanla para arzı artışlarını zorlayarak tekrar fiyat yükselişlerine yol açabilmektedirler. Öyleyse, bir yandan para arzı kontrol altına alınırken, bir yandan da yeniden para arzı artışlarını zorlayabilecek etkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik uzun dönemli politikalara başvurmak gerekmektedir (14).

Türkiye'de uygulanan istikrar programı da bu düşünce çerçevesinde, kapsamlı ve uzun dönemli bir bakış açısı içinde oluşturulmuş bir programdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz fiyat, faiz, kambiyo ve dış ticaret politikaları yanında başlangıçta hiç yeterli olmayıp, 1985 yılı başında yürürlüğe konulan Katma Değer Vergisi ile bir anlam kazanan maliye politikasını da gözönüne alırsak, bazı sığ analizlerde ileri sürüldüğü gibi, sadece basit bir parasal yaklaşımla sorunun çözümlenmeye çalışılmadığı açıkça görülmektedir. Ama acaba ön koşul niteliğinde olan para arzının kısılması konusunda ne ölçüde başarılı olunabilmiştir? Tablo 5'den de görüleceği gibi para arzı artış hızının anlamlı ölçüde azaltılabilmesi 1981 yılından itibaren mümkün olabilmıştır. Fakat bu ta-

(13) Galiba ilk defa Başbakan Özal Eskişehir Sanayi Odasında ekonomide birinci derecede önem taşıyan sorunun ödemeler dengesi sorunu olduğunu söylemiştir. Cumhuriyet, 2 Aralık 1985.

(14) Bu noktada Türkiye'de de tartışılmış olan ve enflasyonla mücadele stratejisi açısından hayati önemi olan para arzının endojenliği ve egzogenliği konusuna gelinmekte ise de şu anda saptamaya çalıştığımız husus açısından buna yer vermeyi fazla yararlı görmemekteyiz.

rihten itibaren gerçekleşen artış hızlarına bakıldığında oranların yine de oldukça yüksek olduğu gözden kaçmamalıdır. Hele, bu artış hızlarını her yıllık enflasyon oranları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirsek para politikasının 1982 yılında sıklığı bir yana, önemli bir reel genişleme dahi getirdiği dikkatle izlenmelidir. Vergilerin ve konsolide bütçe gelirlerinin reel gerilemeler gösterip bütçe açığının tekrar GSMH'nin % 5'i gibi yüksek boyutlara vardığı bu dönemlerde (Bkz. Tablo 4) para arzı artışlarını azaltmak pek tabii mümkün olamamaktadır.

Tablo 5

Yıllar	Dolaşımdaki Paranın % artışı	Dar Para (M_1) % artışı	Geniş Para (M_2) % artışı	Enflasyon Oranı
1977	48.2	39.1	34.4	24.1
1978	49.0	35.6	34.7	52.6
1979	53.2	56.7	60.9	63.9
1980	51.1	58.4	67.1	107.2
1981	29.0	38.1	85.6	36.8
1982	46.8	38.1	56.0	25.2
1983	32.9	44.6	28.8	30.6
1984	35.1	13.1	56.1	52.0
1985	30.6	2.8	19.1	18.5

(6 Ay)

Kaynak: TCMB, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Mart 1983, Eylül 1985; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Fiyat İndeksleri, Eylül 1985.

Para arzının GSMH artışı ve ekonominin parasallaşması karşısında ortaya çıkan ilave nakit ihtiyacı yanında fiyat artışları dolayısıyla beliren ihtiyacı da karşılayacak bir genişleme göstermesi ilk bakışta yadırganmayabilir. Ancak para politikasının enflasyonu geriletmede öncülük edebilmesi için para arzı artışlarının fiyat artışlarına pasif uyum gösteren bir halden çıkartılıp fiyat artışlarını belirleyen bir büyüklükte tutulması gerekir. Para arzı artışlarını her yıllık enflasyon oranlarını da gözeterek düzenlemek, para politikasına enflasyonu kontrol altına alma yanında ekonomik faaliyetleri belli bir düzeyde sürdürme görevinin de verilmesi demektir. Bu ise enflasyonun kontrolundan taviz vermek ve bunun yerine diğer başka ekonomik amaçları gözetmek ile eşanlımlıdır. Şüphesiz bunu belirtmekle diğer ekonomik amaçların bir yana bırakılmasının ve son derece katı bir para politikası uygulanmasının daha doğru olacağını söylemek istemiyoruz. Burada sadece 1980 sonrasında sıkı para politikasının ancak belli limitler içinde gerçekleştirilebildiğini saptayarak ekonomik amaçlar arasındaki çatışmaları vurgulamak istedik. Amaçlar arasındaki çatışmaları uygulanan diğer politikaların

getirdiği sonuçları izleyerek daha kolay görebiliriz. Örneğin, para politikasının etkilerini öteki bazı politikaların etkilerinin nasıl kısmen nötralize ettiğini ele alalım. Uygulanan reel faiz ve esnek kur politikaları, sık sık yapılan petrol ve KİT zamlarıyla birlikte, ülkede enflasyon beklentilerinin yüksek düzeyde kalmasında rol oynayan başlıca faktörler olmuşlardır. Halbuki, paranın dolaşım hızı enflasyon beklentilerine bağlı olarak artmakta ve mevcut para stoku kendisinden beklenenin daha üstünde bir işleme aracılık ederek iktisadi faaliyetlerin arzulananın ötesinde genişlemesine yol açmaktadır. Bu suretle faiz, kur ve fiyat politikalarıyla varılmak istenen amaçlarla enflasyonu kontrol altına alma amacı arasında bir çatışma belirmiş olmaktadır.

İstikrar programını kısa dönemde "kendi içinde tutarlı" olmaktan çıkararak diğer belli başlı unsurları yine faiz, kur, fiyat ve teşvik politikalarının getirdiği öteki sonuçlar içinde görebiliriz.

Faiz politikasından beklenen başlıca görevler şunlardır: a) Atıl kalmış veya spekülâtif alanlara kaymış fonları bankalara çekerek üretken alanlara sevk etmek, b) Tasarrufları artırıp harcamaları kısmak, paradan kaçış eğilimini durdurmak, c) İç talebi kısarak üretim fazlasını ihracata yöneltmek, d) İşletmelerin öz kaynak/yabancı kaynak oranını yükselterek finansman yapılarını sağlamlaştırmak, kredi talebini azaltarak arz talep dengesini kurmak. Bütün bunların gerçekleştirilmesi ise enflasyonu yavaşlatma, iç üretim koşullarını rasyonalize etme, ihracatı artırarak ithal kapasitesini yükseltme şeklinde genel ekonomik amaçlara hizmet edecek idi. Ancak bu amaçlardan bir kısmına ulaşılmış, bazılarına ise ulaşılamamıştır.

Faiz politikası, bankalardaki mevduatı artırarak ekonomiye kaynak kazandırma işlevini oldukça iyi bir şekilde yerine getirmiştir. Özellikle vadeli mevduattaki yüksek artışlar sayesinde toplam mevduat 1980 başına kıyasla 1984 sonuna kadar 11.4 katına çıkmıştır (Tablo 6). Aynı dönemde üretken alanlara sevk edilebilecek fonlarda reel bir artış sağlandığı görülür. Ancak bunu tasarrufların artırıldığı şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Nitekim, özel tasarrufların GSMH'ya oranı artmamış, bilâkis 1980'deki % 10.6 düzeyinden 1983' de % 9.2 düzeyine kadar gerilemiştir (Bkz. Tablo 7). Mevduat faiz oranlarının yükseltilmesi kişi ve kurumların portföy dengesini değiştirerek nispi

Tablo 6

Yıllar	Vadesiz Mevduat(x) (Milyar TL)	% Artış	Vadeli Mevduat (Milyar TL (x))	% Artış	Toplam Mevduat Mevduat(x) (Milyar TL)	% Artış
1977	146.1	—	34.4	—	180.5	—
1978	189.8	29.9	44.4	29.1	234.2	29.8
1979	300.8	58.5	83.3	87.6	384.1	64.0
1980	486.5	61.7	177.9	113.6	664.4	73.0
1981	691.4	42.1	665.2	273.9	1356.6	104.2
1982	930.1	34.5	1212.2	82.2	2142.3	57.9
1983	1393.5	49.8	1347.4	11.2	2740.9	27.9
1984	1455.0	4.4	2939.4	118.2	4394.4	60.3

(x) Resmi mevduat ve bankalararası mevduat hariç

Kaynak: TCMB, Üç Aylık İstatistik Özetleri, Mart 1983 ve Eylül 1985 sayıları.

getirisi artmış bir servet unsuru olarak mevduat lehine bir dönüştürme işlemine yol açmıştır. Bunu ise tasarruf artışı şeklinde yorumlamak yerine paradan kaçışın önüne geçilmesi şeklinde düşünmek daha doğru olur. Ülkemizde çeşitli harcama kalemlerinin faiz oranları karşısındaki esneklikleri ile ilgili ciddi ampirik çalışmalar yapılmamıştır. Fakat global rakamlara bakıldığında uygulanan yüksek faiz politikasına rağmen özel tüketim harcamalarının GSMH içindeki payı yükselmiştir. Bunda ödenen yüksek faizlerin bir bölümünün tüketime yönlendirilmesinin de etkisi vardır. 1984 yılında 1.3 trilyon lira tutarındaki faiz ödemelerinin önemli bir kısmının bankalarda bırakılmıyarak harcandığı düşünülürse faiz politikasının iç talebi kısmak yerine giderek genişletici etki yarattığı söylenebilir ⁽¹⁵⁾.

Öte yandan, 1980-84 döneminde yatırımların GSMH'ya oranı düşmüş ve bu düşüşte asıl etkili olan faktör özel sabit sermaye yatırımlarının düşüşü olmuştur (Bkz. Tablo 7).

(15) Bankacılık çevrelerindeki genel kanıya göre mevduat faizlerinin yarısı kadarı bankalarda kalmaktadır. Bkz. Tuncay Artun (1985).

Tablo 7

Yıllar	Özel Tas. GSMH	Özel Tüketim GSMH	Yatırımlar GSMH	Özel Sabit Sermaye Yat. GSMH	Kamu Sabit Sermaye Yat. GSMH
1980	10.6	71.9	21.4	8.6	10.9
1981	9.4	71.3	21.5	7.2	11.7
1982	9.2	71.1	20.3	7.3	11.5
1983	9.2	73.3	20.7	7.5	11.5
1984	11.3	74.4	20.1	7.5	10.8

Kaynak: TCMB, Yıllık Rapor 1984 s. 99.

Yüksek mevduat faizleri dolayısıyla kredi maliyetleri de yükseldiğinden işletmelerin kredi talebinin azalması daha çok yatırıma yönelik harcamalarda etkisini göstermiştir. Fakat yüksek enflasyon nedeniyle artan işletme sermayesi ihtiyacı için yine yoğun kredi talebi devam etmiştir. Bir kısım işletmeler özkaynaklarını artırarak yüksek kredi maliyetlerinin olumsuz etkilerinden kendilerini kurtarabilmiş ise de, özkaynaklarını yeterince artıramayan işletmeler yükselen borçları dolayısıyla daha da krediye muhtaç duruma düşmüşlerdir. Halbuki mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarının kredi hacmi reel olarak ve GSMH'ya oranla ancak sınırlı artışlar kaydetmiş, 1984'de ise düşmüştür (Bkz. Tablo 4). 1980-84 döneminin nispi kredi hacmi 1977-79 dönemininkinin sürekli altında kalmıştır. Dolayısıyla, kredi talebi ile kredi arzı arasındaki açık, artan mevduatlarla banka kaynaklarının önemli ölçüde genişlemesine rağmen, kapatılamamıştır. Kabul etmek gerekir ki faiz politikasıyla yüksek mevduat artışları sağlanmamış olsaydı kredi hacmini bu ölçüde geliştirmek dahi mümkün olmayacaktı. Bu ise daha fazla ekonomik durgunluk ve işsizlik yanında büyük bir mali bunalımı beraberinde getirecekti. Fakat kredi arz ve talebi arasında yeterli bir dengenin kurulamayışı faiz oranlarının düşürülemezliğinde enflasyonun yüksekliği yanında ilave bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu iki etken bir kısır döngünün yerleşmesine de neden olmuştur. Şöyle ki, kredi maliyetlerinin yükselmesiyle artan birim maliyetleri fiyatlara yansıtılmış, fiyatlar yükseldikçe faiz oranları düşürülememiş, faiz oranlarının yüksekliği ise finansman maliyetleri yoluyla tekrar fiyatları zorlamıştır.

Yukarıdaki analizden anlaşılan özetle şudur: Faiz politikası enflasyonun kontrol altına alınması amacına hizmet etmekten ziyade, gerek talep gerekse maliyetler ve arz yönünden ona ters düşmüştür. Bunu 1985 yazında farketmeye başlayan hükümet, mevsimlik nedenlerin de katkılarıyla fiyat artışlarında bir yavaşlama görülmesinden yararlanarak, Temmuz ve Ağustos aylarında faiz oranlarını düşürme yoluna gitmiştir.

Diğer yandan döviz kuru ve ihracatı teşvik politikaları da enflasyonu besleyen unsurlar taşımaktadırlar. 1980'den bu yana dolar karşısında Türk Lirası istisnasız her

Yıl içerisindeki enflasyon oranının üzerinde değer kaybetmiştir (Tablo 8). Bu gelişme karşısında ihracatımız önemli ölçüde artmış ise de ithalatımız da o denli pahalılaşmıştır. İthalatımızın bileşimini gözönünde bulundurursak bu gelişmenin iç fiyatlar üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılır. 1980 yılında ithalatımızın sadece % 2.2'sini tüketim maddeleri oluştururken dış ticaret rejimindeki liberalleşme eğilimine paralel olarak bu oran 1984'de % 4.4'e çıkmıştır (16). Ama yine de ithalatın geriye kalan % 95'in üzerindeki bölümü hammadde, aramalı ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Dolayısıyla, pahalılaşan girdiler karşısında artan maliyetler sanayinin tekeli veya oligopolist yapısının elverişli şartları içinde fiyatlara yansıtılmış ve bu defa da enflasyon-devalüasyon sarmalına girmiştir. Diğer bir deyişle, enflasyon sürdükçe, ihracatı geliştirmek için gerekli olan Türk Lirasını enflasyon oranının üzerinde devalüe ederek eksik değerlendirme işlemi de sürdürülmüş, bu ise ithalatı pahalılaştırıp enflasyonu körükleyerek yeniden devalüasyon ihtiyacı yaratmıştır. Buna ek olarak yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi döviz kuru değişimleri enflasyon beklentilerinin bir türlü dindirilemeyişinde başlıca etkenlerden birisi olmuş ve dolayısıyla da enflasyonu kontrol amacına aykırı düşmüştür. Kaldı ki ihracat artışı başlı başına iç fiyatları artırıcı bir etki getirmektedir. GSMH'nin hemen hemen yarısı hizmetler sektöründen sağlanmaktadır. Bu sektörün ihracata doğrudan katkısı ihmal edilebilir bir büyüklüktür. Şu anda GSMH'nin % 15'i kadarı ihraç edildiğine göre, bu aslında ticarete konu olan tarım ve sanayi sektörleri üretiminin % 30'u kadarının ihraç ediliyor olması demektir. Bu durumda içeride arz edilen mal miktarında önemli bir kısılma olmuş ve fiyatlar bu gelişme dolayısıyla da artış göstermiştir.

Ancak burada şunu kaydetmekte yarar görüyoruz: Döviz kuru değişimleri bir yandan ithalatı pahalılaştırarak ve enflasyon beklentilerini yükselterek fiyatları olumsuz yönde etkilerken diğer yandan ihracatı artırarak enflasyonun tamamen kontrol dışına çıkmasını önleyici bir etki getirmiştir. Şöyle ki, ihracat artışı ithal kapasitesini genişleterek üretimin sürdürülebilmesi için zorunlu olan girdilerin, pahalı da olsa, hiç olmazsa teminini mümkün hale getirmiştir. Böylece iktisadi büyüme hızına bir ivme kazandırılmış, mal darlığı önlenmiş ve üretim yönünden enflasyonu dizginleyici olumlu bir gelişme sağlanmıştır.

Hangi etkinin daha fazla olduğunu kestirmek ne mümkündür, ne de bunun için özel bir çaba göstermeyi gerekli görüyoruz. Zira, diğer politikaların da bir sonucu olarak, neticede enflasyon süregelmektedir. Döviz kurundaki değişimlerin 1983 ve özellikle 1984 yılında hızlanmasına paralel olarak enflasyon oranının da giderek yükselmesi bu hususta anlamlı bir işaret olsa gerektir.

İhracatı teşvik için döviz kuru politikası yanında izlenen bir yol ihracatta vergi iadesi ve ayrıcalıklı banka kredisi uygulamalarıdır. Vergi iadesi uygulaması özellikle

---

(16) *DİE, Aylık İstatistik Bülteni, 1985 (IV), Tablo 36, s. 44.*

1983 yılında hız kazanmış, 1984 yılında bu yoldan ihracatçılara sağlanan avantaj 329 milyar lirayı bulmuştur ⁽¹⁷⁾. Banka kredileri de dikkate alındığında 1984'de bu avantajın toplam olarak 470 milyar liraya ulaştığı hesaplanmaktadır ⁽¹⁸⁾. Aynı yıl bütçe açığının IMF standartlarına göre 918 milyar lira olduğu ⁽¹⁹⁾ gözönüne alınırsa bu teşvik açığının yarısı kadar bir büyüklüğü ifade etmektedir. Bütçe açıklarının emisyon artışlarına yol açarak enflasyonu olumsuz yönde etkilediği bilindiğine göre, bir kez daha enflasyonla mücadeleyle karşın ihracatı artırma amacının ön plana alındığını saptamış oluyoruz. 1985 yılında vergi iadesi oranlarının kademeli olarak düşürülmesi ve ihracatı teşvik için kur politikasına ağırlık verilmesi, yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde herhalde enflasyonu kontrol amacına artık öncelik verilmeğe başlandığı şeklinde yorum yapmayı mümkün kılamamaktadır. Zira, değindiğimiz gibi, esnek kur politikasının esasen kendisi enflasyonu kontrol amacıyla çatışmaktadır.

Son olarak, uygulanan fiyat politikasının da enflasyonla mücadele amacına ters düşen yönleri olduğunu belirtmek gerekir. Sık sık başvuru petrol ve KİT zamları iktisadi karar birimlerinin rasyonel davranmalarını temin ve subvansiyonları azaltarak mal ve hizmetlerden yararlananların elde ettikleri tatminin gerçek bedelini ödemeleri gerekçeleri altında yapılmıştır. Ancak bu yoldan elde edilen gelirler giderek bir vergi niteliğini kazanmıştır. 1983 yılında bu şekilde devletin ele geçirdiği meblağ 194 milyar TL. iken 1984'de bu yoldan 958 milyar liralık bir fon sağlanmıştır ⁽²⁰⁾. Bu zamlar bütçe açığını azaltarak enflasyonla mücadele amacına hizmet etmekle beraber, yarattıkları maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılması ve enflasyon beklentilerini körüklemesi kanalıyla da bu amaca ters etkiler bırakmışlardır.

IV- BAZI DEĞERLENDİRMELER :

Yukarıdaki analiz göstermiştir ki ekonomik amaçlar arasında çıkan çatışma ve enflasyon - işsizlik - gelir dağılımı amaçlarının ikinci üçüncü plana itilişi dolayısıyla istikrar programının geleceği tehlikeye düşmüştür. Böylece uygulanan politikalar karşısında "alternatifler" geliştirme konusu yalnızca sosyal demokratların sorunu olmaktan çıkmıştır. Şimdi artık istikrar programını "kendi içinde tutarlı" hale getirerek aynı siyasi tercihler içinde sürdürebilmek için dahi alternatifler gerekmektedir. Bu tür alternatifler geliştirilmediği takdirde sosyal demokratların geliştireceği alternatiflerin benimsenmesi için uygun bir ortam oluşacaktır.

---

(17) Cumhuriyet, 8 Mart 1985 ve Mustafa Süzer (1985).

(18) İbrahim Betil (1985).

(19) Maliye Bakanının açıklaması, Cumhuriyet, 20 Ağustos 1985. Ayrıca bu miktar açık bulunduğunu gösteren bir resmi döküman için Bkz. TCMB, The Republic of Turkey, March 1985, Sayfa 12.

(20) TÜSİAD, 1985'e Girerken Türk Ekonomisine atfen Cumhuriyet 30 Ocak 1985.

1980 sonrasında uygulanan iktisat politikaları ekonomik faaliyetlerde devletin rolünü azaltıp özel teşebbüse ve piyasa mekanizmasına ağırlık verme şeklinde bir genel ekonomik felsefeye dayandırılmıştır. Fakat başarısızlık halinde devletin daha ağırlıklı rolünün bulunduğu türde bir "karma ekonomi" modeline tekrar dönülmesi muhtemeldir ve bazı argümanlar açısından da kaçınılmazdır. Ancak son politikalarla ülkemizde önemli bazı deneyimler elde edilmiştir. Devletin daha ağırlıklı rol oynayacağı modellerde dahi bu deneyimlerden elde edilen bilgilerden yararlanılmalı, alınacak kararlarda devletin çok daha rasyonel olması için gerekli çabaların sarfedilmesi önde gelen bir endişe olmalıdır. Piyasa mekanizmasının kaynakları en etkin dağıtan bir sistem olmasının, onun çok iyi bir şekilde işler olmasına bağlı olduğu bilinmektedir. Öte yandan ülkemizde piyasa mekanizmasının işlerliğini bozan birçok sorunun bulunduğu da bilinmektedir. O halde ülkemizde devletin öncülük ve yönlendiricilik görevini daha uzun bir süre ağırlıklı olarak yerine getirmesi de kaçınılmazdır. Devlet bu görevlerini yerine getirirken bir "plan" dahilinde çalışacaktır. Ancak bu şekildedir ki ithal ikamesi yoluyla sanayileşmede ortaya çıkan rastgeleliğin ihracata yönelik sanayileşme konusunda da başgöstermiş olması engellenebilecektir. İhracat yoluyla kazanılacak ilâve dövizin ekonomiye yükleyeceği alternatif maliyetin hesab edilmesi ve önlemlerin buna göre düzenlenmesi fertlere veya şirketlere bırakılacak bir konu değildir. Ekonominin geleceğini tümüyle ihracata bağlamaksızın yeniden yapılaşma süreci içinde hem ithal ikamesine hem de ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini birlikte yürütmek durumunda olan bir ekonomide bu makroekonomik hedeflere sadece piyasa güçlerinin davranışlarının izin verdiği ölçüde varılabilmesini kabullenmek gelişmekte olan bir ülkenin kendi kaderiyle oynaması demektir. Fakat artık yapılacak planların hayalci olmaması, her sorunu çözmeye muktedir ve her istenilen amaca ulaşmak için yeterli bir iktisat politikası aracı olarak görülmemesi gerektiği gibi, fiziki planlama yanında finansal planlamaya da ciddiyetle yer verilmesi gerekmektedir.

1980 sonrası hükümetlerin, ekonomik sorunları çözümlerken, yapılması gereken fedâkarlıkların çoğunu dar ve sabit gelirlilere yükleme şeklinde bir siyasi tercih yaptığı açık bir gerçektir. Ancak bu tutum sözkonusu ekonomik amaçlara varmada adeta vazgeçilmez, alternatifi olmayan, başka siyasi tercihlere kapalı bir yol değildir. Son zamanlarda hükümetin de yapmaya çalıştığı gibi, para politikası yanında maliye politikasına da eşit ağırlık verilmesi mümkündür ve gereklidir. Yüksek gelir gruplarının daha yaygın ve yoğun olarak vergilendirilmesi, vergi kaçaklarının önüne geçilmesi yoluyla kamuya önemli miktarda fon aktarılması iç tasarruf oranının yükseltilmesine hizmet edecek, böylece devlete düşen sosyal ve ekonomik görevlerin yerine getirilmesi, bütçe açıklarına yol açmaksızın istikrar içinde kalkınmaya yönelmesi mümkün olabilecektir.

Enflasyonun azaltılması, ödemeler dengesinin sorun olmayacak bir düzeyde korunarak korunması, piyasa güçlerinin esas itibariyle hakim olduğu, giderek daha çok dışarı açılan, gerek devletin gerekse özel teşebbüsün daha rasyonel şartlarda faaliyet göster-

diği, aşırı koruma, subvansiyon ve emisyon gerektirmeyen bir ekonomik düzen kurulması şeklinde özetlenebilecek asgari müştereklerde bir fikir birliğine varıldığını varsayalım. Bu amaçlara varmak için uygulanacak iktisat politikası araçlarının bugünkilerin tamamen aynısı olduğunu, alternatiflerin bulunmadığını söylemek bir abartma olur. Enflasyonun kontrolünde para politikası yanında ağırlıklı bir maliye politikası uygulanması nasıl bir alternatif ise, ihracatın teşvikinde de döviz kuru gibi genel bir teşvik aracının kullanılması yerine, batı ülkelerindeki sofistikasyon düzeyinde selektif teşvik araçlarından yararlanılması düşünülebilir. Faizlerin ve döviz kurlarının reel olarak tutulmasına rağmen, yapılacak düzenlemelerle, bunların getireceği olumsuz etkilerin asgarileştirilmesi yoluna gidilebilir. Nitekim bugün başvurulan kur garantili döviz kredileri sağlayarak geliştirilmek istenen (örneğin ihracata yönelik) sanayi dallarının finansman ihtiyaçlarının giderilmesi uygulaması aşamalar halinde yaygınlaştırılarak faizler kanalından doğan finansman maliyetinin ayrıcalıklı sektörlerdeki olumsuz etkileri azaltılabilir. Fakat, Başbakan Özal'ın da her vesile ile belirttiği gibi, bu konuda asıl çözüm enflasyon oranının önemli ölçüde azaltılmasından geçer. İşte diğer nedenler yanında bu nedenle de enflasyon sorununa, şimdi olduğu gibi ikinci değil, birinci önceliğin verilmesi gerekir.

REFERANSLAR

Alptemoçin, Ahmet Kurtcebe; Cumhuriyet, 20 Ağustos 1985.

Artun, Tuncay; "Yorum: Faiz Sorunu", Para ve Sermaye Piyasası, Temmuz 1985.

Betil, İbrahim; "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti" Nisan 1985'de İktisatçıların Haftasında sunulan tebliğ, Cumhuriyet, 22 Nisan 1985.
Cumhuriyet, 8 Mart 1985.

Çubukçu, Tuğrul; "Infrastructure and the Integration of Turkey with the European Community", Paper presented at the International Seminar on Turkey – EEC Relations, held in Hamburg, January 1983 (a) (on publication).

Çubukçu, Tuğrul; Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon,, Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayın No. 2, Ankara 1983 (b).

Demirel, Süleyman; Cumhuriyet, 25 Ağustos 1985.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Aylık İstatistik Bülteni, Çeşitli Sayılar.

Devlet Planlama Teşkilatı; 1979, 1980, 1981 ve 1982 Programları.

Devlet Planlama Teşkilatı; IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Ergün, İsmet; Türkiye'nin Ekonomik Kalkınmasında Ulaştırma Sektörü, T.C. Ulaştırma Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı; Fiyat İndeksleri, Eylül 1985.

International Monetary Fund; Financial Statistics Yearbook 1984.

Maliye Bakanlığı; Aylık Ekonomik Göstergeler, çeşitli sayılar.

T.C. Merkez Bankası; Üç Aylık İstatistik Özetler, Mart 1983 ve Eylül 1985.

T.C. Merkez Bankası; Yıllık Rapor 1984.

T.C. Merkez Bankası; The Republic of Turkey, March 1985.

Okyar, Osman; "Turkey and the IMF: A Review of Relations, 1978-82", J. Williamson (ed.), IMF Conditionality, Institute for International Economics Publication (MIT Press-Cambridge), Washington DC, 1983.

Özal, Turgut; İcraatın İçinden, 30 Kasım 1985.

Özal, Turgut; Cumhuriyet, 2 Aralık 1985.

Pamuk, Şevket; "İstikrar Paketi mi, Yapı Değişikliği mi?" Yapıt, Sayı 6, Ağustos-Eylül 1984.

Resmi Gazete, 25 Ocak 1980.

Süzer, Mustafa; "Turkey's Export Problems and an Assessment of the Export Incentive Policy" Middle East Business and Banking, February 1985.

Şenses, Fikret; "An Assessment of Turkey's Liberalization Attempts since 1980 against the Background of her Stabilization Program", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 10, Sayı 3, 1983.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği ; 1985'e Girenken Türk Ekonomisi, Cumhuriyet 30 Ocak 1985.

Ulagay, Osman; 24 Ocak Deneyimi Üzerine, İkinci Baskı, Hil Yayın, İstanbul 1984

